

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

květen - červen 2007 / ročník 8

Jak nám Evropská unie zachraňuje mír

Mojmír Hampl

Následující argument jste jistě slyšeli mnohokrát a od mnohých. Objeví se, kdykoli přijde řeč na výčet zásadních výdobytků evropské integrace, ztělesněných Evropskou unií v její dnešní podobě a hlavně s jejími dnešními vyhlídkami. Věcnými argumenty občas i zarytého eurofila nahlodáte v jeho přesvědčení, že existující stav a způsob integrace evropských zemí je nejen správný, ale dokonce jediný možný. Ale nakonec vítězoslavně vytáhne svou nejvyšší kartu a má zato, že bere bank. Evropská integrace přece dosáhla jednoho nezpochybnitelného triumfu. Zajistila a udržela v Evropě MÍR! Tento argument je tak rozšířený a široce přijímaný, že se stal konvenční pravdou svého druhu. Pravdou nezpochybněnou a pro mnohé nezpochybnitelnou. Kdo by přece, probůh, chtěl válku? A pro mír, který EU zajišťuje, snad nad jejími nedostatky můžeme přimhouřit oči. Takto si zmíněnou konvenční pravdu překládají nakonec bohužel i ti, kteří jinak realisticky vidí na dnešní EU mnoho zkaženého či alespoň pokaženého.

Co když je ale všechno trochu jinak? Všimněme si, že dnešní EU budovaly od počátku pouze demokratické země. A v postupném procesu rozšiřování se jejími členy stávaly také bez výjimky pouze demokracie. Ty země, které demokratické nebyly, si na vstup do klubu musely počkat (jako nakonec i Česká republika).

Demokracie by měla být charakterizována tím, že její vláda či vlády v průměru respektují přání a tužby většiny obyvatel a snaží se je

(pokračování na straně 2)

Sedm závojų paternalismu aneb Nové fiskální iluze

Ivan Malý

Instituce, v rámci kterých jednotlivci provádí fiskální volbu, mohou mít významné účinky ve smyslu vytváření iluzí, a tyto účinky pak mohou značně modifikovat volební chování.

J. Buchanan

1. Úvod

Ještě relativně nedávno byla otázka rolí moderního sociálního státu vnímána ekonomy velice ostře na pozadí neustálého růstu veřejných výdajů, zvyšující se daňové kvóty a notorické fiskální nestability vyspělých ekonomik. Problém se dal redukovat vcelku jednoduše: kde jsou meze státního přerozdělování? Kam až „má“, resp. může vyrůst veřejný sektor? Měřeno podílem veřejných výdajů na HDP se růst velikosti veřejných sektorů ve vyspělých zemích v polovině osmdesátých let minulého století v podstatě zastavil. Od té doby celkové výdaje stagnují. Znamená to, že moderní sociální státy našly rovnovážnou, či dokonce optimální velikost svých veřejných sektorů? Lze z toho vyvodit optimistické závěry, že již neplatí Wagnerův zákon o trvalém růstu významu státního sektoru, nebo že je nesprávné chápání státu a jeho byrokracie jako Leviatana, jehož hltavost je bez konce? Že jsou současné role a funkce moderních sociálních států v podstatě výsledkem racionálního,

(pokračování na straně 2)

Právo a svoboda - přínos Bruna Leoniho

Martin Froněk a Josef Šíma

S právem se ve dvacátém století - v teorii i praxi - zacházelo stále méně jako s ucelným, kompaktním systémem, corpus iuris, a stále více jako s víceméně náhodným, fragmentovaným seznamem ad hoc rozhodnutí a protikladných pravidel, jež spojují pouze společné techniky. Staré metaprávo se rozpadlo a bylo nahrazeno jakýmsi cynismem.
Harold Berman^{II}

Téměř padesát let uplynulo od chvíle, kdy italský právní teoretik Bruno Leoni (1913-1967) přednesl na konferenci v Claremont v Kalifornii sérii přednášek o vzájemných vztazích mezi svobodou a donucením, svobodou a legislativou, legislativou a alternativními procesy vytváření práva, právem a ekonomikou a o dalších souvisejících otázkách. Zmíněné přednášky se pak staly základem knihy *Freedom and the Law*, jejíž český překlad přinášíme v tomto reprezentativním souboru Leoniho prací.

(pokračování na straně 2)

Bruno Leoni
Právo a svoboda
Frédéric Bastiat
Zákon

naplnit. Pokud to tak ovšem je, pak demokracie v průměru prostě neválčí, protože válka je velmi nepopulární u jakékoli většiny jakékoli země. Válka bolí, válka znamená pro většinu utrpení, nikoli blahobyt. Výjimkou mohou být snad jen rychlé vítězné války s velkými zisky, vedené hrstkou profesionálních vojáků a vyhrané navíc téměř beze ztrát. A to se ještě musí odehrávat na velmi vzdáleném teritoriu, nikoli doma. A takových věru mnoho není.¹

Pokud je to tak, pak mír na území, na němž se rozkládá Evropská unie, nezpůsobuje EU nebo integrace jako taková, ale demokracie jako způsob vlády v jejích členských zemích. *Kausalita jde od demokracie k míru, nikoli od Evropské unie k míru.*²

Nedemokratické země by spolu válčily jistě velmi snadno, jak nakonec ukazují příklady téhož krásného evropského kontinentu, jen datované do první a nikoli druhé poloviny 20. století a mnoha století předchozích. Je typické, že i mimo Evropu spolu v průměru častěji válčí nedemokratické režimy, než demokratické. A nedemokratické či polodemokratické režimy jsou nejčastěji „spolehlivou“ hrozbou pro mír a stabilitu pro země s vládou založenou na vůli většiny.

Naopak jen to, že se libovolné země spolu sdruží a druží v nadnárodní entitě, jejich mírové soužití nezaručuje. Příkladem budiž Společnost národů, založená rok po skončení 1. světové války právě těmi zeměmi, které spolu nakonec krutě válčily ve 2. světové válce, počínaje Spojenými státy či Francií a konče Německem a Itálií. Evropský mír přestal fungo-

vat, když *přestala fungovat demokracie* v posledně jmenovaných zemích, nikoli když *přestala fungovat Společnost národů* (ta samozřejmě s válkou skončila de facto též, ale její konec nebyl příčinou války, jen jiným důsledkem soumraku demokracie v některých členských zemích). Taktně přejdeme, kolik válek mezi sebou vedly a stále vedou země spolupracující v OSN, nadnárodní integrační instituci, která má zachovávání míru přímo ve svém popisu práce.

Takže ještě jednou: i bez Evropské unie by mohl být v Evropě mír, i s ní by mohly být v Evropě války, kdyby evropské země přestaly být demokratické. Hovořit tedy o tom, že sama Evropská unie ve stávající podobě „způsobila“ či dokonce „zajišťuje“ v Evropě mír, je minimálně nepochopení kauzality, v horším případě manipulace. Ekonometři často používají pro popis tohoto jevu termín falešná regrese (spurious regression). To když se dvě časové řady spolu zdánlivě krásně pohybují a ekonometricky spolu hezky „ladí“, ale jevy zachycené v jedné a druhé řadě spolu nemají nic společného, ani jeden nevysvětluje druhý a naopak. Jen je za nimi například třetí, řídicí faktor, který naopak pohodlně vysvětlí oba jevy najednou.

Je-li pro mír v Evropě důležité primárně udržení demokracie, pak je logické se ptát, do jaké míry právě Evropská unie posiluje demokracii a tudíž i mír. A při položení této otázky bude už alespoň částečně nekritický pozorovatel EU opatrný. Nemá smysl podrobně popisovat známé „demokratické deficit“ EU. Počínaje vznikem norem na nadnárodní úrovni formou „hry přes hranice“³ (kdy jsou ná-

rodním zemím oktrojovány normy, které by při projednávání v národních parlamentech neprošly a národní ministerstvo se tak na nich raději bez volených zástupců dohodne s národními ministerstvy jiných zemí) a konče faktickou veřejnou nekontrolovatelností činnosti úředníků přímo v centrále Evropské komise.

Je opravdu velmi obtížné mluvit ve spojení s klíčovými orgány EU o standardní demokracii, když v Unii jako útvaru de facto neexistují takové elementární demokratické prvky, jako evropská média či evropské politické strany. Občané členských zemí EU sledují své národní televize, čtou své národní noviny a volí doma i do Evropského parlamentu své národní politické strany. A tudíž i tzv. „evropská politická témata“ jsou vždy jen témata přeložená do národního kontextu té které země. Bez těchto kontextů neexistují, a tím pádem stěžejí existuje jeden homogenní evropský demokratický politický prostor.

To vše znamená jediné. Nenechejme se na příště mást nikým, kdo tvrdí, že pokračující způsob „regulační a unifikační integrace“, jakého jsme v EU svědky, je nevyhnutelný, či jediný možný. Že pouze udržení či potvrzení statu quo v evropské integraci je nutné pro zachování evropského míru. Opravdu není. Pro evropský mír je nutné posilování demokracie. Jen do té míry, do jaké Evropská unie posiluje demokracii, přispívá též k míru. ■

Mojmír Hampl je členem bankovní rady ČNB
mojmir.hampl@cnb.cz.
Poznámka pod čarou na straně 6.

Sedm závoju paternalismu aneb Nové fiskální iluze

(pokračování ze strany 1)

informovaného a vlastní prospěch maximalizujícího volebního chování většiny jednotlivců tvořících společnost? Že jsou tím pádem tyto role a funkce zcela legitimizovány a že existují nějaké mechanismy účinně blokující tendence byrokracie k rozšiřování rozpočtu a sfér vlivu, jež tak názorně popsal např. Niskanen (1968)? Skutečnost je patrně poněkud jiná.

Pokusíme se v tomto příspěvku ukázat, že současná dilemata spojená s expandováním rolí a funkcí moderního sociálního státu jsou prakticky stejná jako byla v minulosti (např. MISES 2002, FRIEDMAN 1994, HAYEK 1995, BUCHANAN 1998) bez ohledu na pokrok v rétorice používající líbivých pojmů jako „good governance“ či „value for money“. Navzdory poznatkům teoretické ekonomie jsme svědky toho, že nejenže fiskální systémy stále obsahují řadu institucí, které mohou mít významné účinky ve smyslu vytváření iluzí (BUCHANAN 1998), nýbrž že vznikají fiskální iluze i zcela nové. Jejich působení má pravděpodobně za následek pokračující hypertrofii státních zásahů do ekonomiky, pro kterou je v současné době příznačná substituce přímých veřejných výdajů (tj. těch výdajů, které se bezprostředně projeví v bilanci veřejných rozpočtů) výdaji nepřímými, indukovanými domácími firmám.

2. Sporná podstata moderních států blahobytu

Běžné učebnice veřejné ekonomie či veřejných financí (např. STIGLITZ 2000 či MUSGRAVE 1984) předkládají mladým adeptům ekonomických věd v zásadě toto výkladové schéma: moderní ekonomika je ekonomikou smíšenou, privátní sektor žije v symbióze se sektorem veřejným, oba mají své hlavní funkce a vzájemně se mnoha způsoby ovlivňují. To, co vykonávají vlády, je svým způsobem a v konečném důsledku určováno vůlí, preferencemi a aktivitami občanů a dalších ekonomických subjektů v rámci tzv. veřejné volby. Tato vůle, preference a tudíž i postoje voličů jsou ovlivňovány historickou zkušeností, ekonomickou vyspělostí a dalšími faktory. Očividně nejde o triviální výsledek hlasování, významné jsou role zájmových skupin, politiků a byrokracie. Jejich ekonomické zájmy mají dost často velkou šanci na to, aby se prosazovaly jako „nejlepší“ pro celou společnost. Přes tuto výhradu, je zřejmé, že u kořenů tohoto přístupu je teorie státu jako společenské smlouvy.

Podstatné je, že role státu je v tomto pojetí v zásadě *servisní a odvozená* – stát poskytuje statky (které trh buď (objektivně) poskytovat neumí, anebo o kterých společnost, stát, vláda z jakéhokoliv jiného důvodu rozhodne, že je trh

poskytovat *nemá* – existence některých zjevných paternalistických prvků není pochopitelně nijak zakrývána, pouze je - alespoň podle našeho názoru - interpretována spíše jako výjimka). Servisní roli stát sehrává rovněž i tím, že provádí masovou redistribuci. Jinými slovy *de facto* ve prospěch společnosti poskytuje službu, resp. uspokojuje poptávku po redistribuci, ať již jsou důvody této poptávky jakékoliv). Cílem jeho aktivit je (anebo by mělo být) zvyšování blahobytu, zvyšování sociální spravedlnosti, případně zlepšování obecné ekonomické efektivity napravením tzv. tržních selhání. To vše je komplikované, neboť najít optimální mix těchto navzájem často kontradiktorních cílů je v podstatě nemožné.

Formy zásahů a nástroje, kterými státy naplňují své ekonomické funkce jsou mnohočetné a zahrnují jak nástroje fiskální politiky, tak i další, zejména regulaci. V centru zájmu stojí fiskální nástroje, výdaje a příjmy veřejných rozpočtů. Ústřední kategorií je „veřejný sektor“ jako část národního hospodářství, v níž dochází k produkci statků financovaných převážně z veřejných rozpočtů (např. HAMERNÍKOVÁ 1999 nebo STRECKOVÁ 1998). Představuje uchopitelnou kategorii, s měřitelným rozsahem a díky vládním statistikám o ní existují podrobná data. Zkoumání veřejných financí je navíc disciplí-

nou tradiční a bohatě rozvětvenou. Ekonomie vládních regulací je oproti tomu disciplínou mnohem mladší a zdaleka se její myšlenky ve výše citovaných učebnicích⁴ neobjevují v takové míře, jakkoliv jsou inspirativní a propracované (viz např. VISCUSI et. al., 2005).

Bohužel, domníváme se, že pro pochopení podstaty současných států blahobytu není studium fiskální stránky alokačních a nedistribučních procesů uskutečňovaných či ovlivňovaných státem dostatečné. Poměrování velikosti veřejného sektoru vyjádřené jako podíl celkových veřejných výdajů může být až zavádějící, pokud opomíjí intenzitu a četnost regulací vedoucích k omezení individuální volby, indukovaným výdajům spotřebitelů i producentů, vyšším cenám a nepružnosti trhů.

Jsmo přesvědčeni, že pokud bychom podrobili komplexní analýze aktivity současných států mající ekonomickou povahu či důsledky, pak zjistíme, že jejich role není primárně servisní, nýbrž primárně mocenská (vrchnostenská), ve smyslu ovlivňování a manipulace preferencí, postojů a poptávky po veřejně poskytovaných statcích, redistribuci a regulaci individuálních práv a povinností. Není tedy čistě odvozená nýbrž aktivní. Role jedince ve vztahu k státu a jeho (kolektivním) rozhodnutím je marginální, kdežto případů zjevného paternalismu ve vztahu stát -> občan je bezpočet.

Pokud jsme v úvodu tohoto příspěvku použili výraz „expandování rolí a funkcí moderního sociálního státu“, pak si jsme vědomi, že jde více o nadsázku, resp. hypotézu, předpoklad opřený primárně o namátkové argumenty, než o vědecky prokázaný fakt. Přesto se nám jeví pravděpodobným, že přes přirozené oscilace související s výsledky demokratických voleb v pluralitním prostředí národních států, střídání levice a pravice apod. jsme žijícími svědky globálního procesu posilování regulací, paternalismu a byrokracie.

Marně bychom pátrali po nějaké ryze soukromé sféře. Naopak, úprava, regulace, resp. ochrana některých dříve ryze privátních stránek života se stala vydatnou pastvou pro úředního šimla. Leviatan státu se zmocnil i takových věcí, jako je způsob oblékání dětí do školy, balení koblih, vybavení dětských hřišť, trávení volného času. Stát nám přikazuje, v jakých automobilech můžeme jezdit, co v nich máme s sebou vozit a brzy se patrně dočkáme příkazu, jaké máme použít pneumatiky. Po narození jsme označeni číslem a od té chvíle jen obtížně hledáme oblast pro zcela svobodné rozhodnutí. Povolení potřebujeme na právo prodávat, podnikat, pracovat. Vlastník nesmí pokácet strom, který dříve vysadil na svém pozemku. Zaměstnavatel nemůže vybírat zaměstnance podle svého uvážení. Zemědělec nesmí vysadit vinici, chovat další krávu.

Veřejnoprávní normy už máme téměř na všechno a v podstatě už nikdo nechápeme, jak mohla Francie kdysi vystačit s *Code Civil*. Institut náhrady škody a generální povinnost zdržet se jednání, které někomu způsobí škodu, se nám jaksi nezdají dostatečné a rádi bychom měli na každý myslitelný pád konkrétní paragraf, který by státu dal do rukou možnost libovolně konat v zájmu prevence a pokud se to nepodaří, škůdce potrestat ještě alespoň poku-

tu... Když nemáme speciální zákon či vyhlásku, pocítujeme to jako problém „špatné legislativy“. V dojemné shodě po ní volají byrokraté i zájmové skupiny dobře věda, že zakotvení povinnosti sdílet náklady, omezit výběr a všestranně chránit je to nejlepší, čeho se mohou dočkat. Jak říká Ludvík von Mises: „Každý polovzdělanec může použít bic a přinutit ostatní lidi k poslušnosti. Ale sloužit veřejnosti vyžaduje inteligenci a pečlivost. Jen několika lidem se podaří vyrábět boty lépe a levněji než jejich konkurentům. Cílem neefektivního odborníka bude vždy domáhat se nadřazeného postavení byrokracie. Je mu úplně jasné, že v tržním hospodářství nemůže uspět. Pro něj je všeobjímající byrokracie útočištěm.“ (2002, s.122)

Věřme-li v individualisticko demokratický model, pak vzniká logická otázka. Proč to racionální, informovaní a suverénní jednotlivci podílející se na kolektivních rozhodnutích trpí? Protože jde o komplikovaný systém symbiózy a parazitování. Naučili jsme se stát považovat za velice užitečný nástroj prosazování skupinových zájmů, ostatně nic jiného nezbyvá poté, co padl étos národního státu jako bašty, sourozenství, představitel národa a nástupce suverénního vladaře. Ještě více než dříve je aktuální citat Fréderica Bastiata: „*Government is the great fiction through which everybody endeavors to live at the expense of everybody else*“ (citováno z Wikipedie). Odtud pramení „poptávka po paternalismu“, resp. živná půda pro paternalistické snahy některých politiků, byrokracie či elit.

3. Fiskální iluze

Bastiatovu „velkou fikci“ mají zájem udržovat představitelé a administrátoři „státních zájmů“. Už Buchanan (cit. dílo, kap.10) poukázal na to, že i v rámci demokratických systémů se setkáváme s tzv. fiskálními iluzemi, o kterých poprvé hovoří italský ekonom Amilcare Puviani⁷.

Fiskální iluze jsou situace, kdy dochází k systematicky chybnému odhadu účinku daní a veřejných výdajů. Omezíme se zde pouze na ilustrativní příklady, neboť tento koncept považujeme již za notoricky známý a odkazujeme pro podrobnosti na citované dílo J.Buchanana, kde autor jednak shrnuje názory Puvianiho a jednak diskutuje existenci fiskálních iluzí v moderních demokratických systémech. Doporučit lze rovněž článek Oatese (1988).

Mezi klasické fiskální iluze patří zejména:

1. Financování veřejných výdajů z výnosů veřejného majetku (dnes významné pouze na lokální úrovni a v transformujících se ekonomikách při používání výnosů z privatizace).
2. Financování výdajů deficitem. Deficit je vždy hodnocen levněji než zvýšení daní.
3. Vícezdrojové a nepřímé zdanění podporuje poptávku po veřejných statcích více než jednoduché přímé zdanění.
4. Korporátní daň zakrývá konečného poplatníka, podobně jako odvoody sociálního a zdravotního pojištění či srážkové daně placené zaměstnavatelem.

Fiskální iluze, jako systémová chyba, vede k tomu, že volič přeceňuje nebo nedoceňuje náklady a přínosy veřejných výdajových programů. Poptávka, která se tak vytváří, neodráží „správně“ intenzitu preferencí a to ani v případě, že by byla v případě vhodně konstruovaných fiskálních institucí konfrontována bezprostředně s daňovou cenou. Vzhledem k tomu, že v reálném světě se mnohem častěji setkáváme s fiskálními iluzemi vedoucími k podcenění výše daní, resp. výše nákladů na veřejné výdajové programy, existuje důvodné podezření, že celková výše veřejných výdajů, pro které voliči jsou ochotni hlasovat, je vyšší než optimální. Optimum v tomto případě chápeme jako kolektivní rozhodnutí vzniklé za podmínky, že k iluzi nedochází, tedy volič dokáže lépe posoudit reálné náklady i přínosy.

Fiskální iluze tak můžeme chápat jako určité změkčení prostředí pro ty, kteří preferují zvýšení státních zásahů, vyšší míru regulace a přerozdělování. Čím větší roli hraje stát, tím se zvětšuje prostor pro zásahy, které občané staví do pozice nesvéprávných jedinců, neschopných se samostatně rozhodovat s vědomím alternativ, důsledků a rizik. Fiskální iluze tyto paternalistické rysy pomáhají cudně zakrývat.

4. Nové fiskální iluze

Od dob, kdy Buchanan publikoval své klasické práce, uplynula desetiletí. Nejenže současné fiskální systémy dál standardně používají institucí způsobilých vytvářet iluze. Váha některých se stále zvyšuje. Příkladem zde mohou být srážky resp. příspěvky zaměstnavatelů za své zaměstnance či váha nepřímého zdanění. Tento vývoj by nás neměl překvapovat. V porovnání s šedesátými lety minulého století zaznamenáváme nové faktory, které výrazně zhoršují pozici státu, resp. politiků a byrokracie ve smyslu potenciální podpory dalších výdajů, resp. růstu daňové kvóty. Stát blahobytu, jehož úspěch závisí na tom, zda dokáže stále lépe a lépe uspokojovat potřeby svých občanů, tak čelil a čelí stále novým výzvám.

Pokud se při argumentaci soustředíme na evropské země, členské státy Evropské unie, pak mezi nejvýznamnější faktory patří stárnutí populace, spojené s měnícím se poměrem mezi ekonomicky aktivním a neaktivním obyvatelstvem. Nejenom z tohoto důvodu narazily evropské země v polovině osmdesátých let na strop ochoty být zdaněny, což se v kombinaci s existencí dluhové pastí znamenalo jediné – stát blahobytu musí nutně změnit tempa růstu výdajů, přístupy, rétoriku i fungování veřejné správy. Rostoucí asijské ekonomiky (napřed Japonsko a tzv. asijské tygři a dnes především Čína) i (navzdory lisabonské „utopii“, kterou konečnicí EU již musela revidovat) nedostížné Spojené státy představují pro evropskou ekonomiku tvrdou globální konkurenci.

Dnešní státy si uvědomily, že je nutné, aby došlo k radikální změně vztahu jednotlivce ke státu. Občan – volič musí vidět, anebo alespoň uvěřit, že stát s finančními prostředky neplytvá, že hospodáří moderně, že drží krok se soukromým sektorem v inovacích, efektivnosti i kvalitě. Vlády se hlásí k „dobrému vládnutí“ (*good governance*), slibují „hodnotu za peníze“

(*value for many*). Někdy se jim to i částečně daří, někdy se alespoň snaží vyvolat dojem žádoucí změny. Vznikají tak nové fiskální iluze. Instituce, které jsou způsobilé vytvářet klamný dojem o skutečných nákladech a užitech. Netvrdíme v žádném případě, že je to jejich jediný či hlavní účel. Mnohdy jde o instituce, které mají hlubokou racionalitu a představují zlepšení oproti předchozí praxi či postupům. To však platí stejně i pro původní fiskální iluze. Nejde zde o dokazování pravých úmyslů či záminek, ať již politiků či byrokracie. Chceme jen poukázat na reálný fakt, že současný rozsah státních zásahů, ať již ho vyjadřujeme jakkoliv, je s vysokou pravděpodobností vyšší, než kdyby nedocházelo k systematicky nepřesnému vnímání jejich skutečných nákladů, skutečných užitek a skutečných dopadů.

O které nové fiskální iluze jde? Inspirování realitou současné České republiky vidíme zejména těchto sedm nových a vysoce aktuálních „závoju paternalismu“:

1. financování veřejných výdajů z prostředků EU,
2. tzv. partnerství veřejného a soukromého sektoru (*public-private partnership*)
3. programové financování,
4. metody ekonomické analýzy - CBA a další,
5. off-budget financování,
6. e-government,
7. standardizace veřejných služeb.

Financování veřejných výdajů z prostředků EU

Záměrně uvádíme na prvním místě. Je dnes patrně nejrozšířenější a nejvýznamnější svými dopady. Myšlenka F.Bastiata, kterou jsme citovali výše, zde nachází plně uplatnění. Bruselu se podařilo vytvořit atmosféru soutěže o volné zdroje - peníze leží na chodníku, stačí napsat projekt a jsou vaše. Nevzít je, neznamená cokoliv ušetřit, vezme je někdo druhý. Nejen, že se nic užitečného nevybuduje, ale ještě budeme za hlupáky. Fiskální iluze spočívá v odtržení rozhodnutí o příjmech od rozhodnutí o výdajích. Evropské peníze náhle způsobují, že se realizují projekty, které by se, pokud by měly být odkázány na lokální zdroje, tj. byly by závislé na veřejné volbě těch, kdo z nich budou mít užítky a tyto by mohli transparentně konfrontovat se svými náklady, ukázaly jako nerealizovatelné. Jinými slovy, jejich užítky by nepřesáhly náklady. Úroveň hospodárnosti využívání těchto prostředků často odpovídá tomu, že jsou (co na tom, že jen zdánlivě, resp. dočasně) z cizí kapsy. Ale to není hlavní problém. Ten spočívá ve vzniku masivních alokačních neefektivností, kdy pozitivní externí efekty z produkce statků podporované ze zdrojů EU, nejsou v žádném rozumném poměru k podílu na nákladech na jejich produkci.

Příkladem této situace je kupříkladu vybudování obecní půjčovny krojů v jistém malém jihomoravském městečku z prostředků jednoho z evropských programů. Jakkoliv jde o záslužnou věc na podporu kultury, tradic, rozvoje venkova, přece se nelze zbavit pochybností, zda není primárním důvodem pro přidělení

prostředků fakt, že někde v Bruselu existuje veliký dotační program spravovaný spoustou úředníků, představující váženou a stabilní instituci, která prostě „musí běžet“. Něco musí financovat. Jinak by nebyla. Nebylo by co administrovat a řídit. Nebyly by slušné platy. Transakční náklady na tyto „levné“ evropské peníze si lze vcelku snadno představit.

Partnerství veřejného a soukromého sektoru (dále i jako PPP)

Pokud by existovalo PPP v dobách Puvianiho, nepochybně by neváhal ani na okamžik a zařadil by je mezi své fiskální iluze na straně tvorby zdrojů. Ve své podstatě jde o variantu dluhového financování veřejných výdajů v kombinaci s financováním z majetku ve veřejném vlastnictví. Kouzelný trik, který v sobě spojuje několik přesvědčivých argumentů generujících poptávku po rozšiřování objemu veřejně poskytovaných statků. Řeší momentální absenci likvidních prostředků potřebných pro investici. Rozhodnutí o poskytování je dokonale odstíněno od rozhodnutí získat prostředky k úhradě. Na soukromý subjekt se přenáší manažerské břemeno péče o účelnost a hospodárnost výdajů, čímž se snižuje riziko vyšších než plánovaných výdajů⁸. Dluh, resp. závazek vůči soukromému investorovi je buď splácen v budoucnosti platbami státu, anebo je splácen z výnosů investice, resp. z poplatků vybíraných od uživatelů služeb. Těchto výnosů se stát vzdává, ale to pro voliče, který stejně nemá nejmenší šanci, že by z nich nějak profitoval, nepředstavuje ztrátu, který by na jeho rozhodování mohla mít vliv. Popravdě řečeno, stát by měl v takovém případě, kdy fakticky redukuje obsah doposaď garantovaných práv na veřejné služby a tím modifikuje implicitní „společenskou smlouvu“ nabídnout voliči snížení daňové ceny za balíček služeb, který již není tak štedrý, jak se původně zdálo. To se ovšem v praxi neděje. Daňová kvóta se tváří jak nezávislá hodnota a přibývá přímých výdajů.

Programové financování

Když před několika lety tehdejší ministr financí ČR veřejně prohlásil, že usiluje o daleko větší rozšíření principu programového financování v rámci hospodaření státního rozpočtu, bylo to všeobecně vítáno jako osvěcená politika. Slibovala vnést do soukolí veřejných financí větší efektivnost. Programové financování je postaveno primárně na financování výsledků, spíše než na proplácení nákladů procesů, které výsledky mohou, ale také nemusejí přinést. Jako takové má skutečně potenciál soustředit finanční prostředky na jasně definované priority a dosahovat hospodárnosti při vynakládání prostředků.

Dnes je u nás programové financování standardní součástí hospodaření ministerstev, krajů i dalších subjektů, používá se zejména k financování reprodukce majetku. Má svůj vlastní informační systém (ISPROFIN) a především nesmírně košatou institucionální strukturu, která generuje byrokracii běžnému smrtelníkově těžko představitelnou.

Nebezpečí generování iluzí roste u programového financování se stupněm rozšíření představy, že programy mají být ve fiskálním

systému cosi navíc, něco jako extra výdaje ze zdrojů, které jsou svým způsobem mimořádné. Jinými slovy, když se programové financování chápe a interpretuje jako nástroj k expanzi veřejných výdajů. Klíčovým parametrem rozhodujícím o tom, zda jde v případě této fiskální instituce o zlepšení a žádoucí inovaci či (opět) jen o falešně vytvořenou iluzi toho, že *teď* již stát hospodaří s penězi poplatníků racionálně, hospodárně a účelně, je způsob a důslednost vyhodnocování výsledků programů. Máme podezření, že právě zde spočívá největší problém praktického uplatňování.

Metody ekonomické analýzy - CBA a další

Popravdě řečeno, tento „závoj“ je spíše potenciálním nebezpečím, než v praxi často používaným nástrojem generování iluzí ze strany politiků a byrokratů. Veřejná správa obvykle přistupuje k ekonomickým analýzám poměřující efekty různých variant veřejných projektů se „zdravou skepsí“. To mimo jiné vyplývá i z přirozené obavy o rozsah vlastního uvážení a tudíž i vlivu. Pokud se zpracování standardizovaných ekonomických analýz stalo povinnou součástí procesu rozhodování o projektech, pak je to částečně motivováno snahou zvýšit práh pro dosažení na dotaci. Jinými slovy, aby to nebylo tak lehké. Klíčové náklady a užítky mají obvykle pohříchu nehmotnou povahu a tak do ekonomických analýz vstupují pouze jako vedlejší kritérium. Fiskální iluzi tak spíše přizívají akademičtí ekonomové slibující „přesné“ nástroje k eliminaci neefektivních výdajových programů.

Existují ovšem i výjimky. Jednou z oblastí, kde dochází k očividným pokusům o legitimizování vyšších výdajů poukazem na zajištění varianty vedoucího k selekci neefektivních ekonomie. Heslem je *evidence based medicine*. Opět přitom platí, že samotné vyžadování analýz je pochopitelně správné. Iluzi může působit až přehnané spoléhání na tyto nástroje, které mají k dokonalosti daleko. O zjevnou iluzi se pak pokouší ten, kdo argumentuje ve stylu „je to nejlepší, tudíž to musí být proplaceno“.

Off-budget financování

Pro první etapu fiskální politiky České republiky poměrně typický případ a ve své době typická fiskální iluze záměrně vytvářená vládou. O tzv. off-budget financování hovoříme, pokud jsou státní aktivity, operace a programy realizované „off-budget“ institucemi stojícími mimo rozpočtovou soustavu. Cílem bylo snížení, resp. vyloučení úzce vymezeného deficitu státního rozpočtu (MFČR).

Prakticky šlo o případy, kdy byla fiskální politika prosazována komplikovaně prostřednictvím skupiny Konsolidační banky, nebo byly použity státní záruky místo standardních nástrojů státního rozpočtu, obvyklých ve vyspělých tržních ekonomikách. Nebonitní pohledy byly přesouvány do zvláštních institucí. V důsledku toho zůstal oficiálně vykazovaný deficit státního rozpočtu nezatížen, ale „skryté“ závazky začaly narůstat a tlačit na státní rozpočet. Tento tlak se sice projevilo s určitým zpožděním, ale na konci devadesátých let již začal efektivně zvyšovat státní dluh (tamtéž).

I přes systémová opatření, která české vlády a MFČR ve spolupráci se Světovou bankou a dalšími subjekty v minulých letech přijaly a které v podstatě vylučují prosté ukrytí závazků a deficitu mimo ukazatele deficitu veřejných rozpočtů, jde u *off-budget* financování o princip, který představuje silné pokušení pro všechny úrovně vlády.

E-government

Do budoucna patří největší „past“ na veřejné mínění a kapsy poplatníků. Soudě podle dostupných podkladů, již dávno jde o oblast, kde se iniciativy chopily v symbióze postupující zájmové skupiny orientované na informační technologie a byrokracie zainteresovaná na udržení co nejširšího spektra činností a s tím spojenou výší rozpočtů.

E-government v této podobě také představuje snížení nepeněžních nákladů a tedy i potenciálního odporu ze strany občanů. Zjednodušeně řečeno, jde o analogii Buchananem (1998) kritizovaného principu minimalizace dopadu daně na poplatníka. Díky relativní snadnosti, se kterou se administrativní úkony bude dát provést, nevzniknou legitimní otázky, zda vůbec jsou ony úkony potřebné, žádoucí, prospěšné.

Standardizace veřejných služeb

V posledních letech se jedná o velice frekventovaný, „sexy“ pojem, ke kterému se upínaly a stále upínají naděje mnohých. Jak to bývá, tyto naděje jsou inspirovány často protichůdnými představami a zájmy. U nás představovala standardizace veřejných služeb primárně stanovení obsahu standardu veřejné služby a zakotvení povinnosti krajů a určených obcí jako garantů vybraných veřejných služeb - vytvářet podmínky pro poskytování těchto služeb občanům.

Požadavek standardizace se časově vázal s reformou veřejné správy, kdy došlo ke zrušení okresních úřadů coby dosavadních garantů řady veřejných služeb. Nositeli tohoto požadavku byli podle očekávání představitelé centrální úrovně veřejné správy a její byrokracie. S poukazem na hrozící pokles minimální úrovně (standardu) veřejných služeb v některých částech České republiky, ke kterému může do-

jít při převodu zabezpečení těchto veřejných služeb pro občany ze státu na samosprávu, požadovali řešit řadu systémových otázek, zejména zabezpečení odpovídajících finančních prostředků pro plnění úkolů přenášených na samosprávu či otázku rovného přístupu k vymezeným veřejným službám z hlediska potřeb občanů bez ohledu na místo bydliště či pracoviště občana. V roce 2002 mělo již Ministerstvo vnitra zpracovaný věcný návrh zákona o standardizaci vybraných veřejných služeb, který byl kritizován a blokován jak resortními ministry, tak i kraji a obcemi. V předložené podobě by to byl „dárek“ nejruznějším lobbyistickým skupinám, které se horečně chopily šance zajistit si zákonem poptávku a odbyt po svých službách na věčné časy. Nesmírně poučné a otevřeně o tom kupříkladu píše Jan Pěta (2005).

Standardizace se zvrhává ve fiskální iluzi tehdy, když je pod pláštíkem zajištění rozumné úrovně kvality, rovného přístupu apod. eliminována aktivní role voličů, resp. dokonce jejich zastupitelů v místních samosprávách a převládne technokratická, ekonomickými zájmy poskytovatelů a administrátorů tažená snaha o prostou maximalizaci rozsahu poskytovaných služeb. Často se zde objevují známé triky byrokracie - hrozby katastrofou, falešné komparace, kreativní statistika.

Závěr

Dnešní státy si pod tlakem řady objektivních faktorů uvědomily, že je nutné, aby došlo k radikální změně vztahu jednotlivce ke státu. Občan - volič musí vidět, *anebo alespoň uvěřit*, že stát s finančními prostředky neplýtvá, že hospodáří moderně, že drží krok se soukromým sektorem v inovacích, efektivnosti i kvalitě. Vlády se hlásí k „dobrému vládnutí“ (*good governance*), slibují „hodnotu za peníze“ (*value for money*). Někdy se jim to i částečně daří, někdy se alespoň snaží vyvolat dojem žádoucí změny. Vznikají tak nové fiskální iluze. Ty dosti úspěšně vedou k tomu, že politici a byrokracie legitimizují v rámci demokratického modelu veřejné volby své stále další a další role, a tím dovádějí veřejný sektor k nebyvalé hypertrofii. ■

Použitá literatura:

- BUCHANAN, J. *Veřejné finance v demokratickém systému* / Vyd. 1. Brno: Computer Press, 1998. 324 s. ISBN 8072261169
- CONGLETON, R.D. Rational Ignorance, Rational Voter Expectation, and Public Policy: A Discrete Informational Foundation for Fiscal Illusion. *Public Choice* 107 (2001)
- DA EMPOLI, D. The Theory of Fiscal Illusion in a Constitutional Perspective. *Public Finance Review*, Vol. 30, No. 5, 377-384 (2002)
- FRIEDMAN, M., *Kapitalismus a svoboda* / 1. vyd. Jinočany: H&H, 1994. 182 s. ISBN 8085787334
- HAMERNÍKOVÁ, B. *Veřejné finance: učebnice* / Praha: Eurolex Bohemia, 1999. 402 s. ISBN 8090275214
- HAYEK, F. A. von, *Osudná domyšlivost: omyly socialismu* / 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 200 s. ISBN 8085850052
- MFČR Řízení veřejných financí a kontrola fiskálních rizik: *Reformní kroky v České republice* http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/ho_dnoc_vysledku_11341.html
- MISES, L. von. *Byrokracie*. Praha: Liberální institut, 2002. 205 s. ISBN 80-86389-22-7
- MUSGRAVE, R. A. *Public finance in theory and practice* / 4. ed. New York: McGraw-Hill, 1984. 824 s. ISBN 007044126X
- NISKANEN, W. A. The Peculiar Economics of Bureaucracy. *The American Economic Review*, Vol. 58, No. 2, Papers and Proceedings of the Eightieth Annual Meeting of the American Economic Association. (May, 1968) 293-305.
- OATES, W. E. On the Nature and Measurement of Fiscal Illusion: A Survey. In: G. Brennan, B. S. Grewel and P. Groenwegen (eds.): *Taxation and Fiscal Federalism: Essays in Honour of Russell Mathews*. Sydney: Australia University Press: 1988. 65-82.
- PĚTA, J. Jak vznikly a k čemu jsou standardy VKIS. Knižovnicko-informační zpravodaj U Nás. 18. 7. 2005. Číslo 2. Ročník 15 (2005) zdroj: <http://unas.svkhk.cz/clanek.asp?id=551>
- STIGLITZ, J. E., *Economics of the public sector* / 3rd ed. New York: W. W. Norton & Company, 2000. 823 s. ISBN 0393966518
- STRECKOVÁ, Y. *Teorie veřejného sektoru* / 1. přepracované vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 181 s. ISBN 8021017376
- VISCUSI, K. W., HARRINGTON, J. E., VERNON, J. M. *Economics of Regulation and Antitrust*, 4th Edition, MITPRESS, 2005. 927 s. ISBN 978-0-262-22075-0

Právo a svoboda - přínos Bruna Leoniho

(pokračování ze strany 1)

Již sama skutečnost, že ze stejné konference vzešly další dvě významné knihy společenských věd druhé poloviny dvacátého století, jmenovitě Hayekova *The Constitution of Liberty* a Friedmanův *Capitalism and Freedom*,^[ii] naznačuje, že v případě Leoniho máme co do činění s dílem, jež nelze opomenout. Naopak můžeme bez nadsázky prohlásit, že v pracích tohoto italského právníka nacházíme nejdůležitější rozvinutí idejí klasického liberalismu v oblasti práva. V době, kdy i do naší země proniká na Západě již několik desetiletí běžně vyučovaná „ekonomická analýza práva“ či „právo a ekonomie“, je vhodné při-

pomenout, že Bruno Leoni patří mezi „otce zakladatele“ této disciplíny. Jako autor silně ovlivněný tradicí rakouské školy představuje životaschopnou alternativu k převládajícímu proudu vycházejícímu z prací „chicagských“ autorů Coase a Posnera.^[iii]

Leoni si je vědom, že *logiku společenského jednání* není možné analyzovat úzkým pohledem specialisty, ať již ekonomů či právního teoretika. Leoni píše:

Skutečností je, že ekonomové jsou zřídka právníky a naopak, a to pravděpodobně vysvětluje, proč ekonomické

systemy na jedné straně a právní systémy na straně druhé jsou obvykle analyzovány odděleně a zřídka dány do vzta- hu jeden k druhému.^[iv]

Právě znalost ekonomie, zejména klíčového teoretického sporu z první poloviny dvacátého století, v němž Ludwig von Mises prokázal nemožnost racionální ekonomické kalkulace v socialistickém společenství, Leonimu umožňuje analyzovat jeden z palčivých problémů soudobých západních právních systémů - hypertrofii právních předpisů. Ta ústí ve stále klesající míru právní jistoty a princip *ignorantia*

iusuris non excusat činí pouhou iluzí. Na vině je podle Leoniho moderní ztotožnění práva s legislativou a s tím spojené opomíjení jiných způsobů vytváření právních pravidel, jimiž je „soudcovské právo“ a „právo právníků“. Podle Leoniho je legislativa proces,

jenž se v naší době stal natolik běžným, že v mnoha zemích si obyčejní lidé ani nedokážou představit jiný způsob vytváření toho, co nazýváme právem. Legislativa je pojímána jako produkt vůle určitých lidí zvaných zákonodárci. Výchozí myšlenka je taková, že co chtějí zákonodárci, má být nakonec považováno za právo země.^[i]

Leoni v jednom ze svých klíčových postřehů tvrdí, že *„existuje více než analogie mezi tržní ekonomikou a decentralizovaně tvořeným právem právníků, stejně jako existuje více než analogie mezi plávanou ekonomikou a legislativou.“^[ii]*

Smysluplná pravidla lidského jednání nelze arbitrárně stanovit od zeleného stolu zákonodárcova, dedukovat je z nějakých abstraktních principů či je formulovat ad hoc bez ohledu na potřeby lidí, stejně jako nelze z centra vytvářet strukturu relativních cen, jež by tvořily základ racionální ekonomické kalkulace. Tato pravidla je třeba nalézt. Pravidla, jež jsou „implicitně obsažena v jednání, zvycích a institucích lidí, je třeba objevit a učinit explicitními“.^[iii] Tomuto úkolu ovšem nemůže posloužit zákonodárc. Daleko lépe se s ním vyrovnají jiné k tomu určené osoby, jež pracují vědeckým způsobem, nezávisle na sobě, decentralizovaně a pouze v případech, že jsou někým požádány. Příkladem takovýchto osob byli římscí právníci ve zlaté éře římské jurisprudence a soudci common law.

Leoni psal své práce v době, kdy se na výsluní ekonomické teorie pomalu posouvá škola veřejné volby a ekonomická teorie regulace, jež obrátily pozornost ekonomů k politice, zákonodárnému procesu, působení a motivacím zájmových skupin či byrokracie. Nepřekvapí proto, že když Leoni staví do protikladu legislativu a právě common law a římské „právo právníků“, všimá si náchylnosti zákonodárných sborů podléhat různým zájmovým skupinám, jež se snaží ovlivňovat proces vytváření právních předpisů. Jinými slovy, „legislativa je také zdrojem dobývání renty takového druhu, jímž právo právníků být nemůže“.^[iv] Zájmy jednotlivých skupin se při snaze získat pro sebe různé právní výsady střetávají a nevyhnutelně tak spějí ke stavu, který lze označit za „právní válku všech proti všem“.

Přes ostrou (a věcnými argumenty podloženou) kritiku legislativy, s níž se v Leoniovi díle můžeme setkat, by bylo chybou považovat autora za někoho, kdo se rozchází se západní právní tradicí. Právě naopak! Leoniovi exkursy do dějin práva starověkého Říma, dějin anglického common law či kontinentálního *Juristenrecht* přesvědčivě dokazují, že naše současné pojetí legislativy, regulující snad všechny myslitelné lidské aktivity, je spíše jakousi deviací. Leoni se tímto svým postojem zařazuje mezi autory píšící v „tradici spontánního řádu“,^[v] s níž si běžně spojujeme Adama Smitha, Carla Mengera či F. A. Hayeka. Leoni nám ovšem připomíná, že v tomto ohledu nesmíme zapomenout ani na von Savignyho a jeho odpor vůči kodifikaci německého práva na počátku 19. století a analogii mezi právem a jazykem.^[vi]

Leoni tak otevírá prostor pro studium společnosti z pozice, která přesahuje čistě právní přístup. Jeho kniha usiluje - slovy F. A. Hayeka - o přemostění „příkopu, který odděluje studium práva od ostatních teoretických společen-

TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

**TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz**

Její vydávání není povoleno ani schváleno
žádnou státní institucí.

ských věd“^[vii] a jak uvádějí Tom Palmer a Leonard Liggio, „argumenty díla Bruna Leonioho jsou klíčové pro pochopení nejnovějšího vývoje teorie práva a obzvláště práva a ekonomie. Dílo profesora Leonioho je jedním ze zdrojů tohoto přístupu“.^[viii] Navíc Leoni „představuje přímou vazbu od původního interdisciplinárního spojení mezi ekonomikou, politikou a právem k nejspolečenštějším analýzám problému informací studovaných těmito nově spojenými disciplínami... Kdyby moderní společností teoretici věnovali pozornost jeho dílu, mohli by být mnohem dále v chápání podstaty a vazeb mezi dříve intelektuálně oddělenými oblastmi trhu, práva a politiky.“^[ix]

Leoni vnáší do diskuse o povaze práva poznatek, jež si dnes stále více uvědomují moderní ekonomové - vysvětlení významu konkurenčního decentralizovaného systému při vzniku smysluplného hospodářského a společenského řádu. Ukazuje na to, že i právo je mnohem více systémem vyrostlým než vykonstruovaným; systémem spíše horizontálním než vertikálním; systémem centrálně nenaplánovatelným, v němž musí hrát úlohu podnikatelská iniciativa. Leoniovi práce tak předjímá závěry moderních autorů, kteří ukazují, že „tvůrci práva, kteří nebudou chápat význam společenských procesů, které podporují neformální spolupráci, vytvoří nakonec svět, ve kterém bude zároveň více zákonů a méně řádu“.^[x]

Na prvních stránkách své nejslavnější knihy nás tento italský autor v souvislosti s otázkami zastupování v demokracii upozorňuje, že při studiu společenských jevů se můžeme setkat s mnoha mýty, jež nám znemožňují správně chápat zkoumaných problémů. „Mytologie naší doby není náboženská, ale politická,“^[xi] píše Leoni. Mohli bychom dodat, že tyto mýty se v oblasti politického rozhodování objevují nezdědkou díky chybným ekonomickým teoriím. Bruno Leoni to přesvědčivě dokazuje ve svých statích „Monopoly - mýty a realita“ a „Stávka a pracovní vyloučení v současné Itálii“. Při jejich čtení můžeme vidět, že argumenty obhájců „práva na stávku“ či státních zásahů v oblasti hospodářské soutěže se od dob Leonioho nijak nezměnily, a to navzdory skutečnosti, že byly mnohokrát (nejen Leonim) vyvráceny.

I to je důvod, proč bychom měli dílo Bruna Leonioho pozorně číst. V roce, kdy uplyne čtyřicet let od jeho tragické smrti, je snad vydání knihy, již právě držíte v ruce, důstojnou pocoutou tomuto významnému badateli na poli ekonomie a práva. ■

Vyšlo jako předmluva ke knize Bruna Leonioho Právo a svoboda.

^[i] Příkladem podobné války může být třeba válka o Falklandy/Malvíny mezi Velkou Británií a Argentinou v roce 1982.

^[ii] Čtenář jistě promine, že v této krátké úvaze se nebudeme věnovat pro mnohé důležitější otázce kompatibility vlády větší se svobodou a svobodnou volbou. To je téma na jiný text.

^[iii] Tento výstižný termín použil R. Herzog a L. Gerken ve svém již proslulém článku „Evropská unie ohrožuje národní demokracii“ pro Welt am Sonntag ze dne 13. 1. 2007.

^[iv] Vymezuji alespoň v naší republice standard základních kurzů Veřejné ekonomie.

^[v] Je pochopitelné zajímavou otázkou, koho si máme představit jako nositele těchto aktivních zájmů „státu“.

^[vi] Claude Frédéric Bastiat (1801-1850), francouzský teoretik klasického liberalismu, politický ekonom a poslanec.

^[vii] Puviani v roce 1903 publikoval knihu Teorie fiskální iluze (*Teoria della illusione finanziaria* (Palermo, 1903)). Jeho práce byly později opomíjeny i samotnými italskými vědci a k jejich „znovuoobjevení“ došlo až díky obšírnému pojednání M. Fasiniho, které bylo poprvé publikováno v roce 1941 (podle Buchanan, cit. dílo).

^[viii] Ne vždy, jsou známy projekty PPP, kdy se stát podílí i na inflačních, kurzových a dalších rizicích spojených s investicí.

[i] Harold Berman, *Law and Revolution*, Harvard University Press, 1983, str. 38.

[ii] Česky: *Kapitalismus a svoboda*, Liberální institut, Praha, 1993.

[iii] Více viz Josef Šíma, „Carl Menger a Bruno Leoni - velikáni ekonomie a práva“, *Acta Oeconomica Pragensia*, 2006, roč. 14, č. 2, str. 8-15. (Celé toto monotematické číslo časopisu *Acta Oeconomica Pragensia* s názvem „Ekonomie a právo“ je jednou z prvních českých publikací z oblasti práva a ekonomie.) Podrobněji pak Josef Šíma, *Ekonomie a právo: úvod do logiky společenského jednání*. 1. vyd., Oeconomica, Praha 2004.

[iv] Viz níže, str. 15.

[v] Viz níže, str. 152.

[vi] Viz níže, str. 15.

[vii] Leonard Liggio, Tom Palmer, „Freedom and the Law: A Comment on Professor Aranson's Article“, *Harvard Journal of Law & Public Policy*, vol. 11, no. 3, Summer 1998, str. 720.

[viii] *Ibid.*, str. 714.

[ix] Základní přehled o vývoji tohoto proudu právního myšlení podává Barry Norman, „The Tradition of Spontaneous Order“, in *Literature of Liberty*, vol. V, no. 2, Summer 1982, str. 7-58. O teorii a genezi spontánního řádu a jeho podoby v dějinách, politice i právu se lze v českém jazyce dočíst v monumentální knize Jána Pavlíka *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*, Professional Publishing, 2004.

[x] K tomu blíže Hans Hattenhauer (ed.), *Thibaut und Savigny. Ihre Programmatischen Schriften*, Vahlen, Mnichov, 2002.

[xi] Citováno v předmluvě Arthura Kempa k Bruno Leoniovi, *Freedom and the Law*, Nash Publishing, 1972, str. vii-viii.

[xii] Leonard Liggio, Tom Palmer, op. cit., str. 713.

[xiii] Peter H. Aranson, „Bruno Leoni in Retrospect“, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, vol. 11, no. 3, Summer 1988, str. 662.

[xiv] Robert C. Ellickson, *Order without Law*, Harvard University Press, 1991, str. 286.

[xv] Viz níže, str. 15.